

Marika Räsänen, Reima Välimäki ja Marjo Kaartinen toim., *Turun tuomiokirkon suojissa: Pohjoinen hiippakuntakeskus keskiajan ja uuden ajan alun Euroopassa*, Turun historiallinen yhdistys ry.: Turku 2012. 267 s.

Vaihtelevat näkökulmat

Tässä kirja-arviossa kommentoin ensin lyhyesti kirjan artikkeleita siinä järjestyksessä jossa ne ovat itse kirjassa, jonka jälkeen arvioin kirjaa vielä kokonaisuutena. Tuomas Heikkilän artikkeli ”Turku – keskiajan Suomen kirjallinen keskus” on oiva valinta kirjan ensimmäiseksi artikkeliksi, sillä se tarjoaa napakan yleiskatsauksen keskiajan kirjalliseen kulttuuriin ja kirjatuotantoon Suomessa ja Turussa. Artikkelisiitoo kirjakulttuurin ja -tuotannon yhteen muiden menneisyyden tapahtumien kanssa osaksi suurempaa kokonaisuutta ja havainnollistaa hyvin sitä, kuinka käsikirjoitukset ja erilaiset tekstit eivät syntyneet tyhjiössä vaan yleensä aina tiettyä tarkoitusta varten, tietyinä ajankohtana ja tietyssä paikassa. Artikkelissa pureudutaan lisäksi turkulaiseen kirjatuotantoon ja sen toimintaperiaatteisiin. Tässä kohden parin rivin vertailu Tukholmaan esimerkiksi Arvid Hedbergin tutkimuksen avulla olisi voinut olla paikallaan.¹ Näkemys Turusta aikansa kirjallisena keskusmuistina on oivallinen ja johdattaa lukijan hyvin asiakirjahallinnon synnyn ja kehityksen pariin. Artikkelin tuodessa esille aikalaisten vaikeudet säilyttää asiakirjoja niiden määrän kasvaessa räjähdysmäisesti, ei lukija voi välttyä ajattelemasta yhtäläisyyksiä nykyiseen hallintokoneistoon tai vaikka yliopistoon: mihin saada mahtumaan tämä kaikki paperi? Heikkilä painottaa artikkelissaan kuinka (s. 34) ”Turku ja turkulaiset olivat aidosti mukana kansainvälisessä kirjoitetussa kulttuurissa” ja korostaa voimakkaasti Turun merkitystä kirjallisena keskuksena Suomessa. Tämä on toki aiheellista, mutta saattaa luoda mielikuvan, jossa muu asuttu Suomi vaikuttaa periferialta. Heikkilän artikkeli – kuten muutkin kirjan artikkeleista – on monipuolinen katsaus säilyneisiin lähdemateriaaleihin.

Ei liene sattumaa, että Ville Wallan artikkeli ”Scriffuit j Nadhendal”. Asiakirjat ja niiden kirjoittaminen Naantalin luostarissa’ on sijoitettu kirjan toiseksi artikkeliksi sillä se on osuva jatke Heikkilän artikkelille. Walta syventyy

¹ *Stockholms bokbindare 1460–1880* (Nordiska museets handlingar 36–37), Stockholm 1949.

artikkelissaan asiakirjojen muotoon, tuotantoon ja hallintoon esimerkkinään Naantalın luostari. Walta esittelee, kuinka asiakirjoja voidaan tapahtumahistorian lisäksi käyttää kirjallisen kulttuuriin ja itse asiakirjojen laatijoiden tutkimiseen. Naantalın luostarin arkiston ja asiakirjahallinnon järjestämisen kuvaus on erittäin mielenkiintoinen erityisesti historiantutkijalle tai asiakirjahallinnon parissa työskentelevälle. Muu lukijakunta saattaa toisaalta kokea sen liian yksityiskohtaiseksi. Artikkelissaan Walta tarkastelee myös asiakirjojen kieltä, tuotannon ajallista jakautumista vuoden eri osille, sekä kirjoituspaikkojen jakautumista, joka on lukijaystävällisesti havainnollistettu ympyrädiagrammilla. Liite ja runsaat alaviitteet tarjoavat kosolti lisätietoa vaativalle lukijalle. Mielenkiintoinen, vaikka hieman suppea, on myös osio, joka käsittelee naantalilaisveljien toimia kirjureina luostarin ulkopuolella. Sukupuolihistoriasta kiinnostunut lukija jäi miettimään, osallistuivatko birgittalaisluostarin sisaret millään tasolla asiakirjojen kirjoittamiseen.

Kirjan kolmas artikkeli osoittaa kuinka kanonisen oikeuden porsaanreikiä osattiin hyödyntää myös meillä Pohjolassa. Kirsi Salosen artikkeli 'Turun tuomiokapitulissa ja Rooman kuuriassa. Petrus Benedictin virkakiista 1400-luvun lopulla' tempaa lukijan mukaansa keskelle kiihvasta kirkollista virkanimityskiistaa. Tapaustutkimus on lähteiden perusteella kirjoitettu auki niin tarkasti, että lukija voi melkein nähdä edessään kiistan pääosapuolet Turun piispa Maunu Särkilahden (piispana 1489–1500) ja mm. Lohjan seurakuntaa havittelevan Petrus Benedictin – vaikka asiasta riideltiin lähinnä kirjeitse. Salosen ote on kuitenkin tiukan objektiivinen ja analyttinen. Teoksen agenda noudattaen pääpaino Salosen artikkelissa on tarkassa lähdeanalyysissä. Kirjoittaja korjaa myös aiemman tutkimuksen tulkintoja virkakiistasta ja todistaa kiistatta, että Turun hiippakunnan alueella tiedettiin hyvin, kuinka paavillisessa kuuriassa asioita voitiin hoitaa. Molemmat näistä seikoista sopivat kirjan tutkimustehtävään. Erittäin mielenkiintoista on myös se, kuinka virkakiista osoittaa, ettei ylhäältä kuuriasta tulleita määräyksiä noudatettu sokeasti, vaan niitä jopa tarvittaessa vastustettiin. Salonen esittelee artikkelissaan uusia Suomea koskevia keskiaikaisia lähteitä, joita hän on löytänyt Vatikaanin Salaisesta Arkistosta.

Teoksen ensimmäisen osan 'Kirkon, hallinnon ja talouden kukoistus' päättää Suvia Seppälän artikkeli Turun piispan talouden asemasta ja sen muutoksesta reformaation myötä. Seppälä tarkastelee piispan taloudellisen hyvinvoinnin perustaa, eli mistä piispa sai tulonsa ja mitä piispalle maksettiin veroina. Lisäksi Seppälän artikkeli 'Valkonahat ja lohitynnyrit: Turun piispan taloudellinen asema keskiajalla' tuo esille, miten lampuodit maksoivat piispalle veroja. Artikkelin päättää lyhyt katsaus reformaation mukanaan tuomiin muutoksiin. Aihe on erittäin mielenkiintoinen ja kirjoittaja on kiistatta alansa asiantuntija. Kuitenkin suhteutettuna artikkelin sivumäärään olisi kenties ollut hedelmällisempää keskittyä vain yhteen, tai korkeintaan kahteen isoon teemaan, tässä tapauksessa piispan virkaomaisuuteen sekä vero- ja vuokratuloihin. Piispan taloudellisen aseman muutoksen käsittely jääkin varsin ohueksi ja sen tarpeellisuus voidaan kyseenalaistaa. Piispan virkaomaisuuden eli piispanpöydän koostumus ja talonpoikien maksamat verot sen sijaan käsitellään kattavasti. Kartta ja taulukot havainnollistavat tekstiä erinomaisesti, joskin taulukot olisi voinut

numeroita, varsinkin kun tekstissä niihin viitataan numeroilla (s. 91). Samoin Kuusiston linnaa esittävä 3D-mallinnos olisi voinut olla omana kuvanaan, jolloin se olisi ollut selkeämpi, mutta tämä ei ehkä ollut kirjoittajan päätettävissä. Koska teoksen yksi pääpaino on nimenomaan lähteissä, olisi voudintileistä lähdeaineistona voinut kirjoittaa kenties enemmänkin.

Kokoelmateoksen toinen osa 'Kaupunkielämän tilat ja rajat' käsittelee arkipäivän elämää Turussa ihmisten ja eläinten kautta. Osion aloittaa Riitta Laitisen artikkeli 'Sopimattomat: Kaupungista karkottaminen ja karkotetut 1600-luvun Turussa', jossa hän tarkastelee ilmiötä Turun raastuvanoikeuden pöytäkirjojen perusteella. Pöytäkirjoista lähdeaineistona sekä niiden säilytyspaikasta ja -muodosta olisi kenties voinut kirjoittaa muutaman rivin verran. Laitisen valitsemat tapausesimerkit ja näiden analyysi valaisevat erinomaisella tavalla karkotuksen syitä, seurauksia ja toteutumistapoja, kuten kirjoittaja itse määrittelee artikkelin tutkimustehtävän. Laitisen artikkeli osoittaa, kuinka kerjäläisyys, köyhyys ja irtolaisuus liittyivät kiinteästi toisiinsa ja toisaalta, kuinka niiden tarkkarajainen määrittely oli – ja on edelleen – hankalaa. Laitinen sitoo tutkimustehtävänsä osaksi laajempaa eurooppalaista kontekstia tarjoten esimerkkejä mm. Saksasta, Englannista ja Italiasta. Mielenkiintoista on pohdinta siitä, millaisia käsityksiä aikalaisilla oli kerjäläisistä ja irtolaisista: heihin kohdistui pelkoja, ja erityisesti kerjäläiset nähtiin laiskoina, hyödyttöminä ja vahingollisina. Laitisen artikkeli tarjoaakin historiallisen näkökulman yhteen ajankohtaiseen ilmiöön – kerjäämisen ja kerjäläisyyden yleistymiseen nyky-Euroopassa. Lukija jää pohtimaan taannoista Helsingin kaupungin päätöstä karkottaa Romanian kerjäläiset ja toivoo, että päättäjät tutustuisivat Laitisen tutkimuksiin aiheesta. Antoisaa on myös Laitisen esiin tuoma ristiriita, miten irtolaisväestöön suhtauduttiin valtakunnan ja kaupungin hallinnon sekä itse kaupunkilaisten taholta. Ylätaholla ei-kaupunkilaiset, vaille palveluspaikkaa ja työtä olevat asukkaat sekä kerjäläiset nähtiin ongelmana ja uhkana kaupungin järjestykselle. Osittain tämä liittyi maaseudun ongelmiin ja osittain pyrkimykseen kontrolloida kaupungin rajoja ja elinkeinojen harjoittamista. Turkulaiset puolestaan majoittivat auliisti irtainta väkeä, eivätkä nähneet heitä yhtä suurena ongelmana.

Toisen osan seuraava artikkeli tarkastelee siveyttä ja seksuaalisuutta, sekä niihin kohdistuneita rikkomuksia. Satu Lidmanin artikkeli 'Hauraus vai haureus? Naisen seksuaalisuus maallisessa oikeudenkäytössä' tarttuu tärkeään aihepiiriin, mutta tarjoaa siitä melko mustavalkoisen tulkinnan. Tämä tulee esiin myös artikkelin otsikoiden ja väliotsikoiden valinnassa, jotka tarjoavat joko–tai -vaihtoehtoja. Perinteiseen näkemykseen patriarkalisesta yhteiskunnasta ja naisen asemasta miehen vallan alla tukeutuen siveytensä menettäneet naiset esitetään artikkelissa 'perheen maineen tahraajina' (s.137), ja heidän päälleen lankeaa auttamattomasti huonon naisen leima. Kuitenkin, kuten Tiina Miettisen tuore väitöstutkimus osoittaa, oli ainakin maaseudun naisilla, talon tyttäret ja perijättäret mukaan lukien hyvät mahdollisuudet päästä naimisiin, vaikka heillä olisi ollut esiaviollisia suhteita ja näistä syntyneitä lapsia.² Lidmanin esittämä

² Tiina Miettinen, *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1660-luvun alusta 1800-luvun alkuun* (Acta Universitatis Tamperensis, 1756), Tampere University Press: Tampere 2012.

yleistys koskeekin mielestäni ennen kaikkea yläluokkaa, eikä sitä voida suoraan soveltaa esimoderniin kaupunkilaisyhteisöön. Esimerkiksi Cissie Fairchildsin, Eleanor Hubardin sekä Hanna Kietäväinen-Sirenin tutkimukset tarjoavat erilaisen näkökulman naisen asemaan ja mahdollisuuksiin uuden ajan alussa.³ Artikkelin parasta antia ovat muutosten ja jatkuvuuksien tarkasteleminen pitkällä aikavälillä sekä lopun viittaus nykyisin ongelma-kohtiin.

Kirjan ehkä mielenkiintoisin artikkeli on toisen osion päättävä 'Luita ja mustetta: Eläimiä Turussa arkeologisen aineiston ja kirjallisten merkintöjen valossa'. Tässä artikkelissa Auli Bläuer tarkastelee eläimiä tutkimuskohteena ja mitä eri lähdeaineistot kertovat eläimistä. Lisäksi tapausesimerkkeinä käsitellään tarkemmin hevosia, koria, kissoja ja turkiseläimiä. Bläuerin artikkeli valottaa erinomaisella tavalla, kuinka eri lähdeaineistot antavat hyvin erilaisen kuvan kaupungissa eläneistä ja sinne päätyneistä eläimistä. Kuten Bläuerin tutkimus osoittaa, hedelmällisin tulos saavutetaan yhdistämällä arkeologisia ja kirjallisia lähteitä. Artikkelin tarjoaa tiiviin ja selkeä menetelmäkatsauksen ja johdattaa lukijan eri lähdeaineistojen jäljille. Bläuerin artikkeli toimii hyvänä innoittajana lukemaan aiheesta lisää ja havainnollistaa omalta osaltaan, mitä voidaan saavuttaa hyödyntämällä eri tieteenaloja.

Teoksen viimeisen osion 'Muistettu, tuhoutunut ja keksitty menneisyys' aloittaa artikkeli saarnatuoleista. Tuija Tuhkanen valottaa kirjoituksessaan 'Turun tuomiokirkon tuhoutuneet saarnatuolit' saarnatuolien hankinta- ja valmistusprosessia, niiden lahjoittajia, merkitystä kirkkotilassa ja tuhoutumista. Maantieteellinen vertailu ja lyhyet esittelyt saarnatuolien valmistajista tuovat sopivaa lisämaustetta tekstiin. Lisäksi kuvamateriaali havainnollistaa hyvin Tuhkasen tutkimusta. Muutamalla rivillä tai alaviitteessä olisi kenties voinut esitellä lähdeaineistoa tarkemmin, sillä esimerkiksi Gylleniuksen päiväkirja vaikuttaa erittäin mielenkiintoiselta lähdeaineistolta. Lisäksi Siuntion saarnatuolin kohdalla varmistin museoviraston nettisivuilta, että tuoli todellakin on edelleen olemassa, vaikka sen olisi ehkä voinut päätellä kirjoittajan käyttämästä verbin presensmuodosta (s. 199).

Kirjan kaksi viimeistä artikkelia tarkastelevat menneisyyttä medieevalismin, eli keskiajan kulttuurillisen käytön näkökulmasta. Kuten kirjan toimittajat johdannossaan toteavat, ei tätä aihepiiriä ole Suomessa tutkittu kattavasti. Reima Välimäen artikkeli "Uusi Turku tupineen". Hilda Huntuvuoren (1887–1968) historialliset romaanit ja kuva varhaiskeskiajan Turusta' vie lukijan keskelle muinaista ja myyttistä menneisyyttä, jonka sankareina ovat uljaat ja rohkeat suomalaiset. Oivallisesti valitut lainaukset Huntuvuoren romaaneista saavat herkästi hymyn lukijan kasvoille. Välimäen artikkeli on hyvä johdatus medieevalismin tutkimukseen, ja se tarjoaa selkeän kuvan 1920–30-lukujen nationalistisesta historiakulttuurista. Lisäksi Välimäki pohtii ajankohtaista kysymystä ammattihistorioitsijan ja harrastelijatutkija–kirjailijan roolista sekä sitä, mitkä kaikki puheenvuorot vaikuttavat käsityksiimme menneisyydestä.

³ Cissie Fairchild, *Women in Early Modern Europe* (Longman History of European Women), Pearson/Longman: Harlow 2007; Eleanor Hubbard, *City Women: Money, Sex and Social Order in Early Modern London*, Oxford University Press: Oxford, New York, etc. 2012; Hanna Kietäväinen-Siren, "The warm water in my heart"—The meanings of love among the Finnish country population in the second half of the 17th century', *The History of the Family*, 2011:1, 47–61.

Hannu Salmen artikkeli 'Katariina ja sadan miekan mies: Keskiajan ja uuden ajan alun elokuvallinen Turku' tarkastelee, miten menneisyyttä on esitetty suomalaisissa elokuvissa. Salmen artikkeli on hyvä johdatus elokuvien tutkimukseen medievalismin näkökulmasta. Salmi luo ensin katsauksen historiallisen elokuvan historiaan, jonka jälkeen hän analysoi keskiaikaan ja uuden ajan alkuun Turkuun sijoittuvia elokuvia. Lisäksi elokuvia tarkastellaan historiallisen muistin välineenä, ja Salmi pohtii myös elokuvien syntyajan vaikutusta niiden välittämään historiakuvaan. Artikkelin sopisi hyvin myös museologian opiskelijoille tarjoten yhden näkökulman muistamiseen. Salmi onnistuu erinomaisesti kunnianhimoisessa tavoitteessaan käsitellä yhdessä artikkelissa kolme isoa asiaa. Salmen koko kirjan päättävä artikkeli on kuin pisteen päälle tarjoten vielä yhden – ja kiinnostavan – näkökulman keskiajan ja uuden ajan alun Turkuun.

Monitieteinen kokonaisuus

Tuomiokirkon suojissa tarjoaa lukuelämyksiä monenlaiselle yleisölle. Teos sopii erinomaisesti tutkijoille: artikkelit täyttävät tieteellisen tekstin kriteerit eikä lähdeviitteissä ollut sijaa moitteille. Kirjaa sopii myös hyvin opiskelijoille esimerkiksi kurssikirjaksi sekä lähde- ja menetelmäoppaaksi, sillä kirjoittajat eivät pelkästään esittele käyttamiään lähteitä vaan myös kertovat, mitä aineistoa on saatavilla, missä sitä säilytetään, ja millä tavoin eri aineistoja voidaan käyttää historiantutkimuksessa. Lisäksi kirja sopii myös kenelle tahansa historiasta kiinnostuneelle, sillä artikkelit ovat kirjoitettu kansantajuisesti laajaa lukijakuntaa silmällä pitäen. Kirjan kolme väliotsikkoa palvelevat hyvin lukijaa, ja ne jäsentävät hyvin teosta, jonka artikkelit käsittelevät monia eri teemoja vaihtelevista näkökulmista.

Kokonaisuudessaan teoksessa ei esiinny mitään suuria puutteita. Osa kirjan artikkeleista tuo varsin selkeästi esille, millä tavoin tutkija pyrkii korjaamaan aiemman tutkimuksen tulkintoja, osassa artikkeleista tätä tavoitetta ei ole selkeästi kirjoitettu auki, vaan lukijan tehtäväksi jää sen arvioiminen. Teoksen selkeitä ansioita sen sijaan ovat monitieteinen lähestymistapa, vaihtelevat näkökulmat sekä lähdeaineistojen ja lähdekokoelmien kattava esittely. Johdannossa kirjan toimittajat asettavat nämä kolme asiaa myös teoksen tavoitteeksi ja tutkimustehtäväksi. Kirja täyttääkin mitä parhaimmalla tavalla sille asetetut tutkimustehtävät.

Maija Ojala, FM
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Tampereen yliopisto
maija.l.ojala[at]uta.fi